

Azerbaycan'da Yerel Yönetimlerin Gelişimi: Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri ve Bakü Kentinin Statüsü Hakkında Bir Değerlendirme

Development of Local Governments in Azerbaijan: An Evaluation about Central and Local Governments Relations and Status of Baku City

Ramil HÜSEYN

Doç. Dr., Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, (ramilhuseyn@box.az).

Ömer Faruk ÜNAL

Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, (omerunal@sdu.edu.tr).

Elvettin AKMAN

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, (elvettinakman@sdu.edu.tr).

ÖZET

Azerbaycan üniter ve merkezi bir devlet yönetim sistemine sahiptir. Ülkede yerel hizmetler hem “yerel icra hâkimiyeti” organları (valilikler ve kaymakamlıklar), hem de belediyeler tarafından yerine getirilmektedir. Azerbaycan Anayasa'nın 142. Maddesinde “yerel yönetimi belediyeler gerçekleştirir” denmektedir. Azerbaycan'da belediye yönetimleri doğrudan halk tarafından seçilmektedir, ancak belediyelere çok az yetki verilmiş ve onların bir kısmı fonksiyonsuz durumdadır. Aynı zamanda yerel yönetim kurumlarına verilmiş olan bir takım işlevleri çeşitli devlet kumları sahiplenmiştir. Yani ülkede esas yönetimi Cumhurbaşkanı'nın göreve atadığı “icra hâkimiyeti başkanları” (vali ve kaymakamlar) gerçekleştirmektedirler. Bu çalışmada, Azerbaycan'da belediyelerin örgütlenmesi, yetkileri ve faaliyetlerini yerine getirirken karşılaştıkları sorunlar incelenmekte ve kaynakları daha verimli kullanarak, daha fazla ve daha kaliteli hizmet üretmesinin yolları araştırılmaktadır. Aynı zamanda icra hâkimiyeti organlarının yetkilerinin bir kısmının belediyelere verilmesi konusu üzerinde durulmaktadır.

ABSTRACT

Azerbaijan has a unitary and centralized administration system. A local service in the country is carried out by both "local executive dominance" and municipalities. According to the 142th Article of Azerbaijan Constitution, municipalities perform local services. In Azerbaijan municipalities are directly elected by the people however, municipalities have very limited right to provide local services and some of the municipalities are dysfunctional. At the same time some local agents of central government have seized rights of local governments. In other words, administration is realized by heads of the local executors (governors or district governors) appointed by the President. In this we evaluated organization, rights, status and problems of municipalities in Azerbaijan are researched and suggested some the ways of using limited resources more efficiently for local government to produce and serve high-quality services. At the same time, we discussed delegation of some powers of central government to local government.

Anahtar Kelimeler:

Azerbaycan, Yerel Yönetimler, Yerel Gelirler, Bakü Kent Yönetimi.

Keywords:

Azerbaijan, Local Governments, Local Revenues, Baku City Management.

1. Giriş

Azerbaycan'da yerel yönetimler Anayasa'nın IX. Bölüm 142-146. maddelerinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 142. Maddesi, “Azerbaycan'da yerel yönetimleri seçimlerle oluşturulan belediyeler gerçekleştirir” şeklinde düzenlenmiştir (www.e-qanun.az). 12 Aralık 1999 yılında Azerbaycan'da ilk defa belediye seçimleri yapılmıştır ve 2735 belediye oluşturulmuştur. Belediyeler doğrudan halk tarafından seçilen ve kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkına sahip kurumlardır. Ancak, yerel yönetim organı olan belediyelerin statüsü, yetkileri, merkezi yönetimin taşra organları (yerel icra hâkimiyeti kuruluşları) arasındaki ilişkiler net olarak belirlenmemiştir. Yasalar merkezi yönetimin taşra organları ve yetkileri ile ilgili konularda daha net karakter taşıdığı halde, belediyelerin statüsü ve yetkileri ile ilgili konularda daha çok “genel” bir karakter taşımaktadır.

Yani ülkede gerçek yetkilerle donatılmış yerel makamlar oluşturulamamıştır. Bu ise merkezi yönetimin taşra organlarının belediyeler üzerinde hâkimiyet kurmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada, Azerbaycan'da belediyelerin gelişmesini sağlayacak politikalar araştırılmakta; Bakü'de büyükşehir belediyesinin kurulmasının başkentin yönetiminde sağlayacağı katkının ne olabileceği incelenmektedir. Birinci bölümde, Sovyetler döneminde yerel yönetim; İkinci bölümde geçiş döneminde yerel yönetim incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise belediyeler ile icra başkanları arasında denge analiz edilmektedir. Dördüncü bölümde belediyenin gelir kaynağı; Beşinci ve son bölümde Bakü kentinin yönetim biçimi araştırılmıştır. Çalışma genel değerlendirme ve önerilerle tamamlanmıştır.

2. Sovyetler Döneminde Yerel Yönetimler

Azerbaycan uzun yıllar Sovyetler Birliğinin himayesinde yer aldığından demokratik ve liberal geleneklere sahip olmamıştır. 70 yıllık Sovyet dönemi, otoriter yönetim anlayışı ve buna uygun siyasal kültürü, bilinci ve davranışları oluşturmuştur. Sovyetler döneminde Komünist Parti devlet yönetimini elinde bulundurmaktaydı ve siyasal sistem bir tek partinin otoriter hegemonyası altındaydı.

SSCB Anayasasına göre devlet örgütlenmesi aşağıdan yukarıya delege sistemine göre oluşan yerel Sovyetlere (meclislere) dayandırılmaktaydı. Köy meclislerini doğrudan halk seçiyor, bunların delegeleri ikinci kademe olan kırsal bucak (volost) meclislerini; bucak delegeleri ilçe (uyezd) meclislerini, ilçe meclis delegeleri ile kent meclis delegeleri de birlikte il (guberniya) meclislerini oluşturuyordu. Bu coğrafi bölümler ve adlar, Çarlık Rusya'sından devralınmıştır. Hem alan, hem de isimlere ilişkin değişiklik, 1924 Anayasasında gündeme gelmiştir (Hasanoğlu, 2008: 75).

1924 Anayasasına esasen oluşturulan İşçi, Köylü, Asker Deputatları (vekilleri) Sovyeti 1936 yılında Zehmetkeş (emekçi) Deputatları Sovyeti, 1977 Anayasa'sının kabulü ile Halk Deputatları Sovyeti (HDS) adını almıştır. Azerbaycan SSC Anayasa'sına esasen yerel sovyetlere gizli oylama, eşit, doğrudan seçimle 2,5 yıl süre ile seçilirdi. Yerel sovyetlerin yönetim kurulu İcra Komitesi olarak adlandırılırdı. İcra Komitesi uygun inzibati arazi-biriminde devlet yönetiminin işbirliği içerisinde olduğu organı olup, kendisine bağlı olan idareler, kurumlar, ayrıca devlet memurları vasıtası ile yerel hayatın muhtelif alanlarında -eğitim, sağlık, ticaret- faaliyetleri gerçekleştiren kuruluşlardı.

Bağımsızlıktan önceki Azerbaycan Anayasası'na göre Yerel Sovyetler'in sahip olduğu yetkilerin şuan ki belediyelerle kıyaslandığında daha çok olduğu görülmektedir. Yerel Sovyetler sorumluluklarındaki bölgenin kapsamlı sosyo-ekonomik kalkınmasını sağlamaktaydılar. Toprağın kullanılması, doğayı koruma, inşaat, imar, işgücü kaynaklarının kullanımı, halkın ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretimi, sosyal-kültürel, günlük ve diğer hizmet türlerini bunların önemli faaliyet alanlarını oluşturmaktaydı. Yerel Sovyetler kendilerine bağlı olan işletmeler ve kuruluşların mevzuata uymalarını denetleyebilir ve onların mevzuata aykırı kararlarını durdurabilirdi. Ancak gerçekte ise Yerel Sovyetler Komünist Partisinin izni olmadan yetkilerini kullanamamaktaydılar.

Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'nin vesayeti altında olduğu dönemde özerk yerel kurumlardan bahsetmek mümkün değildir. Yerel hizmet sunan birimler merkezle bir bütün oluşturan yapılardır. Yerel Sovyetler gerçek anlamda bir yerel meclis geleneğine ve formatına kesinlikle uymamaktadır.

3. Bağımsızlık Döneminde Yerel Yönetimler

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık sonrasında yeni anayasasını oluşturarak, devletin yapısını ve işleyişini yeniden düzenlemiştir. Erklar ayrılığı sisteminin benimsendiği bu yeni yapı içerisinde Cumhurbaşkanı'nın önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Ancak yasama organı ve bağımsız yargı da önemli görev ve yetkilere sahiptir. Tarihi süreçte yerel yönetim alanında hemen hemen hiçbir deneyimi bulunmayan Azerbaycan'da günümüzde de yönetim yapısı ağırlıklı olarak merkezi yönetim üzerine bina edilmiş, yerel yönetim henüz gelişebilmiş değildir.

Dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi arayışları her geçen gün artmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyetinin kuruluşundan günümüze değin, yerel yönetimlerle ilgili olarak birçok reform önerisi ortaya konmuş, kimi reform önerileri tasarı haline getirilmiş, kimisi ise tasarılanmadan gündemden kalkmıştır. Son yıllarda ise, yerel yönetimler reformu konusu Azerbaycan Cumhuriyetinin en çok gündeminde yer alan konuların başında gelmektedir (Hasanoğlu, 2008: 74).

Azerbaycan'da belediyelerin kuruluşu, hem bağımsızlık sonrasında devletin bütün kurumları ile yeniden ele alınması ve örgütlenmesi çerçevesinde gerçekleşen dönüşüm sürecinin bir parçası hem de demokratikleşme, uluslararası topluma entegre olma ve Batı ile ilişkileri geliştirme stratejisinin bir gereğidir. Örneğin; Azerbaycan'da belediyelerin kuruluşuna Avrupa Konseyi'ne üyelik süreci doğrudan etki etmiştir. 1995 Anayasasına göre, iki yıl içerisinde yerel seçimleri gerçekleştirme ve yerel kurumları inşa etme konusunda yasama organının yetkilendirilmesinin en temel ve somut gerekçesi yukarıda bahsedilen stratejiyle birlikte, aynı zamanda, Batı'nın telkini ve hatta baskısı olmuştur. Avrupa Konseyine üyelik için, Gürcistan ve Ermenistan'la birlikte Azerbaycan'a da, demokratik ve özerk yerel yönetimleri kurma ön şartı getirilmiştir (Elma, 2004:208).

3.1. İcra Hâkimiyetlerinin Kuruluşu

1991 yılında bağımsızlığın kazanılmasından «Azerbaycan Cumhuriyeti'nin illerde, kentlerde/şehirlerde, ilçelerde, köylerde ve kasabalarında devlet hâkimiyet ve idare etme kuruluşlarının yapısını ve faaliyetini geliştirmek hakkında» Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 18 Ekim 1991 tarihli 372 sayılı Fermanı ile iller, ilçeleri ve kasabalarda icra hâkimiyeti başkanı görevli ihtas edilmiştir. Aynı zamanda bu konuda bir yönetmelik yayımlanmıştır.

Fermanda, icra hâkimiyeti başkanı tayin edilen yerlerin Halk Deputatları Sovyetlerinin ve onların yürütme komitelerinin yetkilerine son verilmiştir. Böylece, 1991 yılından sonra Azerbaycan'da illerin, ilçelerin ve kasabaların yönetilmesi Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanan ve sadece ona bağlı İcra Hâkimiyeti başkanlarına devredilmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa'sınının 124. maddesine uygun olarak illerin ve ilçelerin yönetimi yerel icra hâkimiyeti başkanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Cumhurbaşkanı, yerel icra hâkimiyeti başkanlarının yetkilerini belirleme, onları göreve tayin etme ve görevden alma yetkisine sahiptir.

16 Haziran 1999 tarihli "Yerel icra hâkimiyetleri hakkında" Yönetmeliğin 2. Maddesine göre icra hâkimiyeti başkanları görev süresinde yaptıkları işler dolayısıyla Cumhurbaşkanı karşısında sorumluluk taşırlar. İcra hâkimiyeti başkanları faaliyetleri hakkında yılda bir defadan az olmamak üzere Cumhurbaşkanı'na ve devamlı olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı yönetimine rapor vermektedirler.

3.2. Belediyelerin Kurulması

Azerbaycan'ın bağımsızlığından ancak 8 yıl sonra 12 Aralık 1999 yılında ülkede belediyeler kurulmuştur. Belediyeler kurulurken Sovyetler Birliği'nden miras kalan idari bölgeler dikkate alınmıştır. Sovyetler döneminde köy, kasaba, kent sovyetleri olarak adlandırılan yerel yönetim modelinin yerine köy, kasaba ve kent belediyeleri oluşturulmuştur. Bunun sonucunda kurulan belediyelerin çoğu küçük köy belediyeleri olmuştur. Şöyle ki, 2004 yılında yapılan belediye seçimlerinden sonra Azerbaycan'da 2783 belediye mevcut olduğu görülmektedir. Azerbaycan'da yüz bin kişiye ortalama 34 belediye düşmektedir. Nüfusu 1000 kişiden az olan 1275 belde belediyesi bulunmaktadır.

Azerbaycan'da Belediye Meclisi'nin üyeleri 5 yıllık süre için seçilmektedir. Belediye başkanını ise Belediye Meclisi üyeleri kendi aralarından seçmektedirler. Seçim Kanunu'na göre, nüfusunun sayısına bağlı olarak belediye Meclisi üyelerinin sayısı aşağıdaki gibidir (www.e-qanun.az):

- 500 kişiden az 5 üye;
- 500-1000 kişi 7 üye;
- 1000-5000 kişi 9 üye;
- 5000-10000 kişi 11 üye;
- 10000-20000 kişi 13 üye;
- 20000-50000 kişi 15 üye;
- 50000-100000 kişi 17 üye;
- 100000 kişiden çok 19 üye.

2009 yılında "Bazı Belediyelerinin Birleşmesi Hakkında Kanun" kabul edilmiş ve ülkede mevcut olan bir kısım küçük belediyeler birleştirilmiştir. Sonuçta 2783 olan belediye sayısı 1722 olmuştur. Bu birleşme kamu hizmetlerinin daha verimli ve kaliteli yürütülebilmesi amacıyla gerçekleştirmiş olsa da belediyelerin mevcut örgütlenme şekli ve yönetim yapısındaki yetersizlikler gelişmelerini engellemektedir.

Doğal olarak küçük belde belediyelerinin (köy ve kasaba) yerel hizmetlerle ilgili plan yapma, proje üretme kapasiteleri sınırlıdır. Çünkü belediyeler mali kaynak bakımından merkezi yönetime bağımlıdır. Genellikle küçük belediyelerin uzun, orta ve kısa vadeli hedeflerinin neler olduğu belli değildir.

Diğer taraftan icra hâkimiyeti başkanlarının belediyeler üzerinde etkisi büyük olduğundan belediye başkanları da yetkisiz durumdadırlar. Hangi işin hangi birim ve görevliler tarafından yürütüleceği konusunda rasyonel kriterler oluşmamıştır (www.sei.az).

"Yerel icra hâkimiyetleri hakkında" Yönetmeliğin 7. Maddesine göre icra hâkimiyetleri başkanları bizzat veya ilgili yerel icra hâkimiyeti kurumları aracılığıyla yetkileri dâhilinde sosyal-ekonomik sorunlara müdahil olmaktadır. Bu kapsamda icra hâkimiyeti başkanları Cumhurbaşkanı'nın emirlerini, Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış devlet programlarını ve yerel programları hayata geçirmekle yükümlüdürler. Sonuç olarak Azerbaycan'da yerel yönetim kurumlarına verilmiş olan birtakım yetkiler fiili olarak merkezi yönetim ve merkezi yönetimin taşra uzantıları tarafından üstlenilmiştir.

Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresinin «Azerbaycan'da yerel ve bölgesel demokrasiye dair» 21 Mayıs 2003 tarihli 126 sayılı tavsiyesininin 8.2. fıkrasında Azerbaycan'da belediyelerin yetkilerinin oldukça sınırlı olduğu ve kamusal işlerin önemli bir bölümünün belediyelerin yetki alanının dışında kaldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda belediyelerin

sadece devlet kurumlarının görevlerini tamamlayıcı ve onların denetimi altında faaliyet gösterdiği belirtilmiştir (wcd.coe.int). Bu tavsiyeler hükümete sunulmasına rağmen belediyelere yeni yetkilerin verilmesi yönünde yürürlükte olan yasalarda önem arz eden bir değişiklik yapılmamıştır. Yalnızca 2005 yılında «Belediyelerin statüsü hakkında» Kanunda değişiklik yapılarak 1. maddedeki «belediyeler gayri-devlet» sistemidir ifadesi «belediyeler yerelde devlet işlerini yürüten kuruluşlardır» şeklinde değiştirilmiştir.

Bağımsızlıktan sonra Azerbaycan'da mevcut olan yönetsel sistem eski düzeni aratmayacak şekilde merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Bu sadece Azerbaycan için değil diğer post-Sovyet ülkeleri içinde geçerlidir (Rehimli, 2009: 377).

4. Belediyeler İle İcra Hâkimiyeti Başkanları Arasında Denge Nasıl Kurulmalı?

Belediyelerin kurulmasının üzerinden 12 yıl geçmiş olmasına rağmen belediyeler ile merkezi yönetim organları arasındaki yetki bölüşümü henüz gerçekleşmemiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, toplumsal hizmetlerin sunulmasında belediyelerin yetki alanı oldukça sınırlıdır. Merkezi yönetim organları en basit konulardan en stratejik sorunlara dek her şeyi kendileri çözmeye çalışmaktadırlar. Bunun temel sebebi ise devlet yönetiminin merkezleşmiş bir yapıya sahip olmasıdır.

Tablo 1: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Merkezi Yönetim İle Belediyeler Arasında Yetki Bölüşümü

Kamu Hizmetleri	Yetkili Organ	
	Devlet	Belediye
Kamu Düzenini Koruma	X	-
Sağlık-Epidemioloji ve Veteriner Kontrolü	X	-
Meteoroloji	X	-
Jeodezi ve Kartografya	X	-
Nüfus İşlemleri	X	-
İtfaiye Hizmetleri	X	-
İletişim Hizmetleri ile İlgili Faaliyetlerin Düzenlenmesi ve Yönetilmesi	X	-
Toplu Taşımacılığın Düzenlenmesi	X	-
Eğitim Hizmetleri	X	-
Sağlık Hizmetleri	X	-
Tarımsal Hizmetler	X	-
Su, Gaz ve Elektrik Enerjisi Sisteminin Düzenlenmesi Ve Yönetilmesi	X	-
Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet	X	-
İstihdamın Teşviki	X	-
Kültür ve Sanat Faaliyetleri (Bu alandaki tesislerin yönetimi vb.)	X	-
Müzelerin Korunması	X	
Ekolojik Güvenliğinin Sağlanması İle İlgili Faaliyetlerin Gerçekleştirilmesi	X	
Yol Hizmetleri	X	X
Mezarlıkların Korunması	X	X
Konut ve İskân Politikaları	X	X
Park ve Yeşil Alanların Korunması	X	X

Anayasa'nın 144. Maddesinde; yerel vergilerin ve ödemelerin belirlenmesi; yerel bütçenin ve onun uygulanması hakkında raporların onaylanması; belediye mülkleri üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma hakkında karar verme; yerel sosyal güvenlik ve sosyal kalkınma programlarının kabul ve yönetilmesi; yerel ekonomik kalkınma programlarının kabul ve yönetilmesi; yerel çevre programlarının kabul ve uygulanması belediyelerin yetkileri arasında olduğu belirtilmiştir (www.e-qanun.az). Ancak yasalarda bu yetkiler açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Şuanki merkezi yönetim organlarının belediyelerin faaliyetlerine müdahalelerinin bir kısmı Anayasa'nın ilgili maddesini destekleyecek yasaların olmamasından veya ilgili maddeye zıt hükümlerin yer almasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, «Belediye topraklarının yönetimi

hakkında» Kanunun 6.5. Maddesine göre, belediyeler kendi mülkiyetinde olan toprakların satışını, kullanımı ve kiraya verilmesini ancak ilgili merkezi yönetim organının görüşünü alarak gerçekleştirebilmektedir.

Anayasa'ya göre, tüm mülk sahipleri (devlet, belediye ve özel mülkiyet) mülkleri üzerinde kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Ama görüldüğü üzere, şuan ki durumda belediyelerin kendi mülkiyetleri üzerinde kullanım ve tasarrufta bulunma yetkisi engellenmektedir.

Azerbaycan'da «Belediyelerin statüsü hakkında» Kanun ile belediyelerin görevleri, yani faaliyet gösterdikleri alanlar belirlenmiştir. Söz konusu kanunun 4., 5. ve 6. maddelerine göre, belediyelerin fonksiyonel görevleri 3 alanla - yerel sosyal güvenlik ve sosyal gelişme, yerel ekonomik kalkınma ve yerel çevresel konular- ile sınırlanmıştır (www.e-qanun.az). Ancak bahsedilen görev alanları ile ilgili birtakım fonksiyonel yön gösterilse de, genellikle bu alanlarla ilgili «Belediyelerin statüsü hakkında» Kanunda net normlar yoktur. Şöyle ki, sosyal, kültürel zenginliği ve refaha ilişkin yerel hizmetlerle ilgili-anaokulu, sağlık ve kültürel alt yapının oluşturulması, sağlık tesislerinin düzenlenmesi ve sağlanması, konut inşaatı, su şebekesi ve kanalizasyon, tarihi ve kültür yapılarının korunması, kimsesizlere, hastalara, yaşlılara ve fakir vatandaşlara devletten ayrı ek yardımların yapılması, yerelde önemli yolların yapılması ve iyileştirilmesi, istihdama katkı, toprağın verimliliğinin artırılması ile yeşillendirme ve mezarlıkların korunması gibi bir takım yetkiler konusunda açık ifadeler bulunmamaktadır.

Bunların arasında sadece «Yerelde önemli yolların inşaatı ve sağlanması» yetkisinin belediyelere verilmesi yasalarda düzenlenmiştir. 22 Aralık 1999 tarihli «Oto yollar hakkında» Kanunun 1. Maddesinde yol işletmesi kuruluşları olarak devlet ve belediye kuruluşları belirlenmiştir. Mülkiyet biçimine göre yollar bu kanunda devlet, belediye ve özel yollara bölünmüştür. Kanunun 7. maddesinde ise, belediye oto yollarına kent, kasaba ve diğer yerleşim birimi dâhilinde ve onların mülkiyetinde olan sokaklar, geçitler, toplu taşımacılık, diğer yollar ve yol tesislerinin ait olduğu belirtilmiştir.

Belediye yolları belediye sınırları içinde ulaşım bağlantılarını sağlamaktadır. Kanunun 43. Maddesine göre belediyelerin kendi yetkisinde olan yollar üzerinde mülkiyet hukukunu resmileştirmek için onları gayrimenkuller olarak kayıt altına almaları gerekmektedir. Şu anda Azerbaycan'da belediyelerin gerçek yetki alanı belediye yollarının korunması ve fakir vatandaşlara sosyal yardımların yapılması ile sınırlanmaktadır (www.e-qanun.az).

Anaokulu, sağlık ve kültürel varlıkların korunması ile ilgili kanunlarda belediyeler için net yetki ve yükümlülükler tespit edilmemiştir. Aynı sorun su ve kanalizasyon sistemi için de geçerlidir. Bakü'de bu alanla devlete ait «Azersu» ASC, diğer kentlerde yerel icra hâkimiyetlerinin idareleri altında olan konut idareleri sorumludurlar.

Yasalar belediyelerin altyapı (su, ev atıklarının toplanması ve nakli) oluşturmasına sınırlama koymaktadır. Mevcut altyapı yerel icra hâkimiyetlerine ait kabul edilmekte ve yenilerinin yapılması ise belediyelerden istenmektedir.

5. Belediyelerin Gelir Kaynakları

Belediyelerin ekonomik temellerini kendilerine ait taşınır ve taşınmaz malları, belediye arazileri, yerel bütçe ve bütçe dışı fonlar, belediyenin üretim, hizmet ve diğer iktisadi faaliyetleri oluşturmaktadır (Zengin ve Üregen, 2004: 356). Belediyelerin kendilerinden beklenen geleneksel hizmetleri yürütebilmeleri için bu kaynaklar üzerinde tasarruf edebilmeleri ve gerektiğinde kaynaklarını arttırabilmeleri gerekmektedir.

Azerbaycan'da gelir kaynaklarının yetersizliği belediyelerin mevcut görevlerini yerine getirmelerinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Yerel icra hâkimiyeti organları belediyelerle kıyaslandığında çok daha geniş mali imkân ve yetkilere sahiptirler. Şöyle ki, yerel icra hâkimiyeti organları hem devlet bütçesinden finanse edilmekte hem de gelir getirici birçok işletme yerel icra hâkimiyetine bağlı olarak faaliyet göstermektedirler. Belediye bütçelerine ise zaruri kamu hizmetlerini yapmaya yetecek kadar para aktarılmaktadır (Hüseynov, 2003: 33).

Belediye mülkiyeti; yerel vergiler ve ödenişler (harçlar) hesabından oluşan yerel bütçe kaynakları, belediyenin bütçe dışı fonları, belediyenin malları ve bununla birlikte belediye arazileri, belediye kurum ve örgütleri, belediye konut fonları ve konut dışı binaları, devlet ve özel mülkiyette olmayan yolları, belediye eğitim, sağlık, sosyal ve spor müesseseleri, diğer taşınır ve taşınmaz malları kapsamaktadır (Zengin ve Üregen, 2004: 356).

Yürürlükte bulunan yasalarda yerel yönetim kurumlarının finansman kaynakları vergi ve vergi dışı gelirler olarak sınıflandırılmaktadır. Yerel vergiler ve ödemelerle ilgili kararlar belediye üyelerinin üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmektedir. Vergi Mecellesine ve «Yerel vergiler ve ödenişler hakkında» Kanuna göre, belediyelerin gelir kaynakları vergiler ve vergi dışı gelirler şeklinde sınıflandırılmıştır.

1. Vergiler:

- a) **Gerçek kişilerden alınan toprak vergisi:** Bu gelir kaynağından az sayıda belediye faydalanabilmektedir. Yalnızca gerçek kişilerden alınan emlak-toprak vergisi tüm belediyeler için bir gelir kaynağıdır.
- b) **Gerçek kişilerden alınan emlak vergisi:** Emlak vergisi ile ilgili durum oldukça karmaşıktır ve bu durum daha çok yasal boşluklardan kaynaklanmaktadır. Ülkede konutların bir kısmı henüz özelleştirilmemiş olup tapuları bulunmamaktadır. Bu tip konutlardan vergi toplanamamaktadır.

- c) **İnşaat materyallerinden alınan maden vergisi:** Vergi Kanununa göre, belediyeler kendi arazilerinde üretilen üç tür inşaat materyellerini – mıcır hammaddesi, kerpiç-kiremit kili ve inşaat kumlarını – maden vergisine dâhil edebilirler.
- d) **Belediye ait işletmelerin gelir vergisi:** Belediyelerinin mali potansiyeli sınırlı olduğundan ve belediyelerin borçlanma imkânları bulunmadığından kendi işletmelerini kurma imkânları oldukça sınırlıdır.

2. Vergi Dışı Gelirler:

- a) **Reklam harçları:** Belediyeler sadece kendilerine ait emlaklar üzerindeki reklamlardan reklam harcı alabilmektedir. Şu anda bu kalem ancak 14-15 belediye için gelir kaynağı oluşturmaktadır.
- b) **Otopark harçları:** Mevcut belediyelerin %85'ini oluşturan belde belediyelerinde otopark ihtiyacı bulunmamaktadır. Ücretli otoparklara sadece il merkezlerinde ihtiyaç vardır. Ancak şu an ücretli otoparklar konusunda toplumsal algı oldukça olumsuzdur (Elekberov, 2007:350).
- c) **Turizm hizmetleri harçları:** Belediyeler kendi bölgelerinde bulunan sanatoryum, otel ve tatil köylerinden harç almaktadır. 2008 yılında ancak 12 belediye bu kaynaktan gelir elde etmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi belediyenin vergi dışı gelirleri; belediyelere ait gayrimenkul üzerinde bulunan duvar reklamlarından alınan harçlar, belediye mülkiyetinin satışından ve kiraya verilmesinden elde edilen gelirler, otel, sanatoryum, tatil köyü ve turizm hizmetlerinden elde edilen harçlar, gönüllü bağışlar, belediyelerin özel olarak ayırdığı alanlarda yapılan ticaret vb. hizmetlerden alınan harçlar ve devlet bütçesinden yapılan mali yardımlardır (Abdullayev, 2006: 71). Bu kaynaktan elde edilen gelirlerin %93'ü Bakü'deki ilçe belediyelerinin payına düşmektedir. Tablo 2'de 2001-2010 yılları arasında ülke belediyelerinin bütçe gelirleri gösterilmektedir.

Tablo 2: Azerbaycan'da Belediye Gelirleri (bin manat*)

	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	2010**
Toplam Gelir	12828,4	11094,4	12132,0	17547,1	24327,3	32553,5	26697,9	20637,5
Vergi Gelirleri	4979,9	5397,1	3889,7	5694,6	6239,8	6679,9	9895,0	7678,2
Vergi Dışı Gelirler	7345,0	4950,0	7428,5	10815,0	15971,0	25330,5	16269,4	12395,9
Diğer Gelirler	503,5	747,5	660,7	1037,8	2116,8	543,1	533,5	563,4

*1 Azerbaycan Manatı = 0.78 ABD Doları (01.02.2012), **2010 yılının bilgileri ilk 10 ayı içermektedir.

Kaynak: Belediye Organlarının Bütçesinin İcrasına Dair İstatistiksel Bülten, DİK, 2010, s. 9, Bakü.

Devlet İstatistik Komitesi'nin (DİK) verilerine göre, 2008 yılında 2001 yılı ile kıyaslandığında Azerbaycan'da belediyelerin gelirleri iki kat artmıştır. Vergi dışı gelirlerinin ağırlığı ise 3,7 oranında artmış ise de toplam gelir içinde vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerin oranları bakımından önemli bir değişiklik gözlenmemiştir.

Azerbaycan'da belediyeler oldukça zayıf mali potansiyele sahiptir. 2010 yılında ülkede tüm belediyelerin toplam bütçe gelirleri 28,9 milyon manattır. Bu rakam Azerbaycan'da yerel yönetimlerin sınırlı fonksiyonlarını dahi gerçekleştirmek için yeterli değildir. Azerbaycan'da belediyelerinin toplam gelirlerinin ülkenin konsolide bütçesindeki payı % 0.2 den azdır (<http://localdemocracy.az>).

DİK'in verilerine göre, 2010 yılında 8 bin kişi belediyelerde çalışmaktadır. Bu oran yaklaşık olarak tüm çalışanların % 2'sine denk gelmektedir.

Tablo 3: Azerbaycan'da Çalışan Kişilerin Mülkiyet Biçimlerine Göre Dağılımı (bin kişi)

	2000	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ekonomide Çalışanların Tümü	3704,5	3715	3868,7	4006,1	4054,7	4111,3	4118,0	4329,1
<i>Mülkiyet biçimlerine göre:</i>								
Devlet	1278,2	1240	1229,8	1271,9	1234,6	1244,4	1149,7	1142,7
Devlet-dışı	2426,3	2475	2638,9	2734,2	2820,1	2866,9	2968,3	3186,4
<i>Bunlardan:</i>								
Özel	1710,8	1668,1	1843,5	1924,2	2016,5	2043,8	2159,1	2174,8
Belediye	...	14,7	17,7	17,8	12,4	11,7	10,6	8,0
Yabancı Sermaye ve Ortak İşletmeler	35,1	31,5	59,7	65,2	63,3	66,2	62,0	61,3
Dini Kurumlarda Hizmet Eden Kişiler	35	35	30,8	30,5	30,6	30,4	30,1	29,5
Serbest Çalışanlar	645,4	725,7	687,2	696,5	697,3	714,8	706,5	912,8

Kaynak: http://www.azstat.org/In_20/Pdf/03.pdf

Tablo 3'te de görüldüğü üzere devlet dışı olarak adlandırılan sektörde istihdamın mülkiyet biçimlerine göre en yüksek artışı özel sektörde gerçekleşmiştir. Belediyelerde çalışanların sayısında 2001 yılından 2005 yılına kadar göreceli artış olsa da, sonradan azalma yaşandığı gözlemlenmektedir.

Mülkiyet biçimlerine göre işletme, örgüt, kurumlarda çalışan ve kişisel olarak ekonomik faaliyette bulunan nüfusun dağılımına bakıldığında görüyoruz ki, 2001 yılında belediyelerde çalışanların oranı 0,4, 2005 yılında 0,5, 2010 yılında ise 0,2 düzeyindedir.

Şüphesiz, 2005 yılına göre 2010 yılında belediye çalışanlarının sayısının yıllar bazında 2 kez azalması da olumsuz bir durumdur. Ancak yakın gelecekte bu rakamlar belediyelerin lehine değişebilir. Belediyelerin güçlenmesi ile birlikte oluşturmuş oldukları şirketlerin de ekonomik kalkınmada payı artacaktır. Şu anda belediyeler tarafından oluşturulan şirketlerin ciddi bir ekonomik başarısı söz konusu değildir. Bu başarının sağlanması için gerekli ön koşul belediyelerin mülkiyetlerine verilmiş olan toprakları maksimum düzeyde verimli kullanmalarıdır.

Azerbaycan'da toprakların %56,9'u devlet, %23,7'si belediye, %19,4'ü ise özel mülkiyete aittir. Ülke topraklarının %23,7'si (2045651 hektar) belediyelere ait olsa da belediyelerin yetkilerinin az olması belediyelerin istihdam politikasını engellemektedir. «Toprak reformu hakkında» kanuna göre, Azerbaycan'da toprakların %33'ü belediye mülkiyetine verilmelidir. Ancak toprakların belediyelere tahsisi konusunda bir takım problemler yaşanmaktadır. Belediyelere verilen topraklar birçok durumda verimsiz ve tartışmalı topraklardır. Bu toprakların bir bölümü icra hâkimiyeti organları tarafından uzun süreli kiraya verilmiştir. Bu nedenle belediye kuruluşları bu toprakları gerektiği gibi kullanamamaktadır. Kiraya verilmiş toprakların kontrolünün belediyelere verilmesi sorunun çözümüne katkı sağlayabilir (İsmayılova, 2008:194).

Belediyeler kanuna uygun olmak koşulu ile belediye mülkiyetini gerçek ve hukuki şahısların geçici veya daimi olarak kullanımına verebilirler. Kanunla belirlenmiş kurallara göre satma, devretme, özelleştirme veya kiraya verme yetkilerine sahiptirler. Belediyeler yerel halkın menfaati için, belediyenin hudutları dâhilinde olan toprakların istifade koşullarını belirleyebilirler. Belediye mülkiyetlerinin özelleştirilmesinden elde edilen gelirlerin tümü yerel bütçeye dâhil edilmektedir (Zengin ve Üregen, 2004: 357).

Belediyeler çoğunluğu topraktan başka mülkiyete sahip değillerdir. Aynı zamanda belediyeler kendilerine ait emlakları verimli kullanamamakta, sermaye yetersizliğinden dolayı ya satılmakta ya da düşük bedellerle kiraya vermektedirler.

Devlet organlarının belediyelerin bütçe uygulamalarına müdahale etmesine, kanunlarda gösterilen haller dışında izin verilmez. Belediye yerel bütçeyi iktisadi şartlara uygun olarak düzenleme, müzakere etme, tasdik etme, uygulama ve uygulamasını denetleme hakkına sahiptir (Zengin ve Üregen, 2004: 359).

6. Bakü Kentinin Yönetimi

Başkent Bakü 2 milyonluk nüfusu ile Azerbaycanın en büyük kenti konumundadır. Bakü'ye bağlı 14 ilçe bulunmaktadır. Bakü'de toplamda 7 ilçe ve 45 kasaba olmak üzere 52 belediye faaliyet göstermektedir. Bakü Kentinde bulunan belediyeler ve bu belediyelerin sınırları içerisinde yaşayan nüfusa ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Bakü, "Bakü Şehir İcra Hâkimiyeti Başkanı" tarafından yönetilmektedir (www.bakucity.az). Bakü'de Büyükşehir Belediyesi henüz kurulamamıştır. Bakü'nün ilçelerinde ise yönetimin başı "İlçe İcra Hâkimiyeti Başkanı"dır.

Tablo 4. Bakü Kentinde Bulunan Belediyelerin Sayısı

Bakü'nün İlçeleri	Nüfus	Belediyelerin	Buna Bağlı Olarak	
			İlçe Belediyesi	Kasaba Belediyesi
Hatai İlçesi	245.2	2	1	1
Binegedi İlçesi	238.6	5	1	4
Yasamal İlçesi	232.1	1	1	-
Sabunçu İlçesi	220.1	10	-	10
Nesimi İlçesi	208.3	1	1	-
Surahani İlçesi	195.0	6	-	6
Nizami İlçesi	178.1	2	1	1
Hazar İlçesi	169.1	10	-	10
Nerimanov İlçesi	161.1	1	1	-
Karadağ İlçesi	108.2	11	-	11
Sebail İlçesi	90.3	3	1	2
Toplam	2046.1	52	7	45

Kaynak: www.eqanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=5230&doctype=0

Önümüzdeki yıllarda Azerbaycan'da yerel hizmetlerin daha etkin sunulması için yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin artırılması gündemdedir. Bu amaçla «Belediyelere ek yetkilerin verilmesi hakkında» kanununun kabulü gerekmektedir. Kanun tasarısı Azerbaycan Milli Meclis'inde müzakere edilmiştir (<http://meclis.gov.az>). Yasa tasarısına göre belediyelere aşağıdaki konularda yetki verilmesi düşünülmektedir:

- Konut olmayan binaların, altyapı tesislerinin (su kemerleri, su ve kanalizasyon şebekesi, ısıtma, elektrik, gaz, sulama sistemleri, toplumsal hizmeti tesislerin ve diğer imar tesisleri) işletilmesi,
- Toplu ulaşım, şehir içi yollarının yönetilmesi, kullanılması ve geliştirilmesi,
- Eğitim (anaokulu), kültür, sağlık ve spor faaliyetlerinin ve kurumlarının yönetilmesi ve geliştirilmesi,
- Belediye sınırları içerisindeki tarihi ve kültürel yapıların, park ve bahçelerin, mezarlıkların imarı ve yönetilmesi,
- Hijyen ve koruyucu önlemlerinin uygulanmasının düzenlenmesi, sağlık ve hijyen kurallarına ve normlarına uyulmasının sağlanması ve bu alanlara uygun kontrolün gerçekleştirilmesi,
- Nüfus kaydı ile ilgili belli yetkilerin verilmesi.

Belediyelerin sorunlarının çözümü için yapılacak yeni yasal düzenlemeler ve yerel yönetimlerin görev ve yetkilerinin artırılması kentte yaşayanların modern ve düzenli hizmet almaları açısından oldukça önemlidir. Daha kaliteli kentsel hizmetler üretebilmek için yerel yönetimlerin güçlenmesi ve Bakü Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması zorunluluk teşkil etmektedir.

Sonuç

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından belediyelerin kurulmasıyla ilgili anayasal ve yasal bir takım düzenlemeler yapılmış ve belediyeler kurulmuştur. Ancak mevcut yasal düzenlemeler belediyelerin çağdaş anlamda faaliyet gösterebilmesi için yeterli değildir. Bundan başka ülke kent nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı ve içinde yedi ilçe belediyesinin bulunduğu Bakü'de büyük şehir belediyesi kurulmamıştır.

Dünya'da kamu hizmetleri büyük ölçüde halka en yakın birim olan yerel birimler tarafından karşılanmakta ve yerel yönetimler gün geçtikçe güçlenmektedir. Yerel yönetimlerin güçlenmesi halka daha iyi hizmet edilmesi ile sonuçlanır. Azerbaycan'da merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde ağır bir vesayet denetimi söz konusudur. Sosyo-ekonomik

sorunların ortadan kaldırılmasında belediyelerin rolünün artırılması yönünde önemli yol alınmalıdır. Belediyelerce yürütülmekte olan bazı hizmetler merkezi yönetim tarafından üstlenilmiştir. Pazar ekonomisinin geliştiği bir ortamda yeni istihdam alanlarının oluşturulmasında ve serbest iş gücü rezervlerinin üretime katılmasında belediyelerin rolü artırılmalıdır. Ayrıca girişimciliği teşvik etmek için küçük işletmelerin ve çiftçilerin gelişiminde belediye mülkiyeti ve bütçesinden istifade, yerel ekonomik kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi, yerel öneme haiz su kaynaklarının kullanımı, konutlar ve konut olmayan binaların inşaatı, kanalizasyon sisteminin oluşturulması, yolların ve köprülerin inşa edilmesinde belediyelere önemli görevler düşmektedir. Belediyelerin bu alanlarda etkin olarak hizmet vermeleri yeni iş yerlerinin açılması ve istihdamın artırılması, halkın sosyal durumunun iyileşmesi, bütçe gelirlerinin artması konularında etki edecektir.

Belediye sisteminin daha da verimli işlenmesini temin etmek amacı ile merkezi yönetim sisteminden âdem-i merkezi yönetim sistemine geçilmesi ve merkezi yönetim tarafından yürütülen yerel nitelikli hizmetlerin çoğu kaynaklarıyla birlikte belediyelere devredilmelidir.

Bazı belediyelerin iktisadi, coğrafi ve altyapı özellikleri dikkate alınarak daha büyük belediyelerle birleştirilmesinin önu açılmalıdır. Bu şekilde belediyelerin mali kaynaklarından daha verimli istifade edilerek bölgede daha büyük kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi ve hizmetlerin kalitesinin yükselmesi için ortam oluşturulabilir.

Belediyelere bir kısım görevler yüklemenin yanında onlara söz konusu görevleri yerine getirecek yetkiler ve mali kaynaklar da verilmelidir. Şu anda kaynak yetersizliği belediyelerinin genel sorunudur. Yerel icra hâkimiyeti organlarının mali olanakları ve yetkileri belediyelerle kıyaslandığında hayli kapsamlıdır. Belediyeler yasal olarak bazı vergileri toplamaya yetkili olsalar da bu vergilerin verimli toplanması için bir mekanizma oluşturulamamıştır. Bu nedenle yerel nitelikteki vergilerin verimli toplanması için sağlam bir altyapı oluşturulması gerekmektedir.

Belediye yönetimlerinin gelişimi toplumdaki iktisadi, siyasi, sosyal-kültürel birçok sorunun çözüm imkânlarını arttıracaktır. Bu ise halkın yönetim süreçlerine daha etkin katılımıyla gerçekleşebilecektir. Bunun için Azerbaycan devletinin 2001 yılında imzaladığı Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına uygun olarak yerel yönetimlere ilişkin kapsamlı reformları gerçekleştirmelidir.

Sonuç olarak, halkın beklediği düzeyde hizmet üretemeyen Azerbaycan belediyelerinin çok sayıda problemleri mevcuttur. Bunların başlıcaları; kurumsallaşamama, tecrübesizlik, idari ve mali yetersizlik, yeterli hizmet üretmeme, demokratik yönetim unsurlarının eksikliği, teknik yetersizlik, halkın güvenini kazanamama gibi hususlardır. Azerbaycan devleti aşırı merkezîyetçi ve totaliter bir gelenekten geldiğinden gerek toplumsal bilincin kökten değişmesi ve demokrasinin yerleşmesi, gerekse şehirlerde alt yapının ve yaşam kalitesinin yükselmesi için belediyelerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan Azerbaycan için güçlü, demokratik ve özerk belediyelerin varlığına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- ABDULLAYEV, R. (2006), "Yerli (Belediye) Vergileri Ve Ödenişleri Haqqında Azerbaycan Cümhuriyet Kanununun Yozumu", Qanun Yayınları, Bakü.
- AĞALARLI, P. (1999), "Azerbaycan Belediyelerinin Tarihi", GHMDTF Matbaası, Bakü.
- Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa'sı (1995), Bakü.
- "Belediye Organlarının Bütçesinin İcrasına Dair İstatistiksel Bülten", Devlet İstatistik Komitesi, 2010, Bakü.
- ELEKBEROV, E. (2007), "Sosyal-İktisadi İnkışafın Maliye-Bütçe Parametrlerinin Tenzimlenmesi", Elm Yayınları, Bakü.
- ELMA, F. (2004), "Türkiye'nin Belediyecilik Deneyimi ve Azerbaycan Belediyeciliği", Yerel Yönetimler, Desantralizasyon ve Azerbaycan Belediyeleri, Qafqaz Üniversitesi Belediyecilik Araştırmaları Merkezi Yayını, Bakü.
- İSMAYILOVA, A. (2008), "Azerbaycan Cümhuriyetin'de Belediyelerin Örgütlenmesinin Sosyal-Ekonomik Problemleri", Elm Yayınları, Bakü.
- HASANOĞLU, M. (2008), "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları", Sayıştay Dergisi, Sayı 69 Nisan-Haziran 2008.
- HÜSEYNOV, A. (2003), "Belediye Maliyesi ve Yerli Bütçe Prosesi", Araz Yayınları, Bakü.
- REHİMLİ, R. (2009), "Azerbaycan Yönetim Sistemi", www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi9pdf/rehimli_recep.pdf.
- ZENGİN E. ve Abdulkerim Ü. (2004), "Azerbaycan Belediyelerinin Mali Sistemi Üzerine Düşünceler", Yerel Yönetimler, Desantralizasyon ve Azerbaycan Belediyeleri, Qafqaz Üniversitesi Belediyecilik Araştırmaları Merkezi Yayını, Bakü.
- www.bakucity.az/main/index_az.html(03.02.2012)
- www.coe.int (05.02.2012)
- www.erc-az.org (10.02.2012)
- www.azstat.org/In_20/Pdf/03.pdf (05.02.2012)
- www.e-qanun.az (01.02.2012)

HÜSEYN-ÜNAL-AKMAN

http://localdemocracy.az/upload/files/Report_Monitorinq_az_2011.pdf (10.02.2012)

<http://meclis.gov.az/?/az/stenoqram/96> (08.02.2012)

www.sei.az/upload/files/paperpolicy_competetion.pdf (07.02.2012)